

skaya entsiklopediya, 1994. – 559 s.

7. Zagorulko M.M. Kontsessii v zhilishnom stroitelstve, kommunalnom i transportnom hozyaystve Rossii i SSSR: dokumentyi i materialy. Seriya «Otechestvennyiy opyt kontsessiy». / Pod red. prof. M.M. Zagorulko; Sost. R.T. Akchurin, V.V. Bulatov, A.P. Vihryan, O.V. Inshakov – T. IV. – Volgograd: Volgogradskoe nauchnoe izdatelstvo, 2006. – 773 s.

8. Kostomarov N.I. Ocherk torgovli Moskovskogo gosudarstva v XVI i XVII stoletiyah / N.I. Kostomarov. – SPb.: izdanie Nikolaya Tiblea. – 1862. – 194 s.

9. Kuryis N.V. Pravovoe regulirovanie inostrannogo investirovaniya v promyshlennost Rossii, istoriko-pravovoy aspekt: dis. kand. yurid. nauk: 12.00.01 / N.V. Kuryis. – Stavropol, 2000. – 214 s.

10. Landau B.A. Kontsessionnoe pravo Soyuz SSR / B.A. Landau. – M.: Mezhdunarodnyie otnosheniya, 1925. – 113 s.

11. Lure E.S. Organizatsiya i organizatsii torgovo-promyshlennyih interesov Rossii / E.S. Lure. – SPb.: Izd. Sankt-Peterburgskogo politehnicheskogo instituta, 1913. – 191 s.

12. Matveychuk A.A. Pervyye inzheneriyneftyaniki Rossii / A.A. Matveychuk. – M.: Interdialekt, 2002. – 376 s.

13. Sichinskiy E.P. Ugolovnyiy syisk Rossii v X – nachale XX v. / E.P. Sichinskiy. – Chelyab-

insk: Chelyabinskiy yurid. in-t MVD RF, 2002. – 117 s.

14. Sokolov D.M. Izuchenie opyita lesnyih kontsessiy v Rossii (20-e godyi XX v.) / D.M. Sokolov. – M.: VNIITslesresurs; Obzornaya informatsiya, 2000. – Vyip. 4. – 30 s.

15. Surovtseva O.B. Otsenka effektivnosti gosudarstvenno-chastnogo partnerstva po dogovoram kontsessii v sfere zheleznodorozhnogo transporta: avtoreferat dissertatsii na soiskanie uchenoy stepeni kand. ekon. nauk: 08.00.05 / O.B. Surovtseva. – SPb., 2002. – 27 s.

16. Shtof A.A. Gornoe pravo / A.A. Shtof. – M.: Kniga po Trebovaniyu, 2011. – 627 s.

17. Entsiklopedicheskiy slovar Brokgauza i Efrona [Elektronnyiy resurs]. – Rezhim dostupa <http://www.vehi.net/brokgauz/>.

18. Carlos A.M. Agency problems in early chartered companies: the case of the Hudson's Bay Company / A.M. Carlos, S. Nicolas. – Wilmington, 1990. – Vol. 50. – № 4. – 875 p.

19. Osborne S. Public Private Partnership theory and Practice in international perspective / S. Osborne; Routledge, 2000. – 173 p.

20. Wilson T. PFI: the Private Finance Initiative in th UK / T. Wilson // Infrastructure Journal, 1999. – 135 p.

Статья поступила в редакцию 20.03.2014

О.І. ЧОРНОУС, к.е.н., доцент,

А.О. ПОПОВА

Автомобільно-дорожній інститут

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»,

м. Горлівка, Україна

pancurova15@mail.ru

УПРАВЛІННЯ ЗОВНІШНІМ БОРГОМ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ І ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Розглянуто проблеми управління та обслуговування державного боргу в умовах кризи та посткризового розвитку економіки. Обґрунтовано критеріальний показник рівня боргу відносно ВВП, який є безпечним для країни та не загрожує їй дефолтом. Результати проведеної оцінки динаміки державного боргу України відносно ВВП за 1998-2014 рр. дали можливість запропонувати основні шляхи виходу із боргової кризи.

Ключові слова: державний борг, валовий внутрішній продукт, криза, критеріальний показник

О.И. Черноус, А.А. Попова

Управление внешним долгом Украины: проблемы и пути решения

Рассмотрены проблемы управления и обслуживания государственного долга в условиях кризиса и посткризисного развития экономики. Обоснован критеріальний показатель уровня долга по отношению к ВВП, который является безопасным для страны и не угрожает ей дефолтом. Результаты проведенной оценки дина-

© О.І. Черноус, А.О. Попова, 2014

<http://www.elibrary.ru/issues.asp?id=37579>

<http://www.instud.net>, <http://www.nbu.gov.ua/>

мики государственного долга Украины относительно ВВП за 1998-2014 гг. позволили предложить основные пути выхода из долгового кризиса.

Ключевые слова: государственный долг, валовой внутренний продукт, кризис, критерильный показатель

O. Chornous, A. Popova

Control external debts Ukraine: problems ways and decision

The problems of management and maintenance of public debt in crisis and post-crisis development of the economy. Justified criterial index level of debt relative to GDP, which is safe for the country and threatens default. The evaluation of the dynamics of public debt relative to GDP in Ukraine for 1998-2014 allowed to offer a way out of the main debt crisis.

Keywords: public debt, gross domestic product, the crisis, criterial index

Управління державним боргом є сьогодні однією з найважливіших проблем для всіх країн світу, у тому числі для України. Саме тому пріоритетним завданням економічної політики держав є пошук оптимальних рішень щодо збалансування бюджетного дефіциту і механізмів ефективного управління державним боргом. Державний борг за своєю економічною сутністю визначає економічні відносини держави як позичальника з її кредиторами (резидентами і нерезидентами) з приводу перерозподілу частини вартості ВВП на умовах строковості, платності та повернення. Значні обсяги внутрішнього і зовнішнього боргу, а також відповідне зростання витрат на його обслуговування обумовлюють в Україні необхідність вирішення проблеми вдосконалення механізму його аналізу та управління ним. Незважаючи на позитивні зрушення у сфері управління державним боргом, які відбулися протягом останніх років, необхідність оптимізації управління державним боргом є надзвичайно актуальною. Особливого значення набуває необхідність розробки практичних рекомендацій для мінімізації негативних наслідків державних запозичень, для чого необхідно визначити чіткі стратегічні завдання боргової політики України.

Важливе значення місця та ролі державного боргу у фінансовій системі держави зумовило постійну увагу дослідників до різних його аспектів. Так, Т. Бондарук, Н.Б. Ярошевич, А.В. Мазур обґрунтовують механізм управління та обслуговування державного боргу [1; 2;

10; 11]. Т. Вахненко оцінює поточний стан та ризики зовнішнього боргу України [3]. В.П. Каменська визначає напрями оптимізації системи управління державним боргом [4]. О.П. Макар присвятив свої дослідження вдосконаленню системи управління державним боргом як передумови економічного зростання [5]. Проте, не зважаючи на достатню кількість досліджень, поза увагою науковців залишаються проблеми, пов'язані з тим, наскільки ефективно держава управляє своїм боргом. Сьогодні економічна ситуація в Україні свідчить про відсутність довготермінової програми управління державним боргом, а всі запозичення, які здійснюють різні суб'єкти ринкових відносин, є скоріше реакцією на поточну кон'юнктуру в секторах, у яких вони працюють, ніж заздалегідь виваженими рішеннями.

Метою дослідження є аналіз зовнішнього боргу України, його специфічних особливостей та визначення напрямів його зменшення.

У економічній літературі зовнішній борг визначається сумарними грошовими зобов'язаннями країни, які виражаються грошовою сумою, що підлягає поверненню зовнішнім кредиторам на певну дату [7]. Водночас він відображає загальну заборгованість країни по зовнішніх позиках міжнародним банкам, урядам інших країн, приватним іноземним банкам та неоплаченим відсоткам. Розрізняють поточний зовнішній борг даного року, який треба повернути в нинішньому році, і загальний державний зовнішній борг (накопичений), який належить повернути в поточному році і в подальші роки. За типом позичальника зовнішній борг поділяється на державний, гарантований державою та приватний, негарантований державою борг.

До державного зовнішнього боргу відносять фінансові зобов'язання держави перед нерезидентами, що виникли внаслідок позик, які здійснені урядом. Платежі з погашення та обслуговування державою зовнішнього боргу здійснюються за рахунок коштів державного бюджету. До зовнішнього боргу, гарантованого державою, відносять фінансові зобов'язання резидентів перед нерезидентами, які виникли внаслідок отриманих під гарантію держави зовнішніх позик. Платежі з погашення та обслуговування цих позик здійснюються за рахунок власних коштів позичальників, а в разі їх неплатоспроможності – за рахунок коштів державного бюджету. До приватного негарантованого державою зовнішнього боргу відносять фінансові зобов'язання резидентів перед нере-

зидентами, які виникли внаслідок отримання ними позик. Платежі з погашення та обслуговування недержавного зовнішнього боргу здійснюються за рахунок власних коштів позичальників [5].

Управління зовнішньою заборгованістю передбачає проходження трьох стадій: залучення фінансування; розміщення (використання); погашення боргу. Ефективність управління зовнішнім боргом значною мірою визначається ефективністю різних видів економічної діяльності держави. Прибуток на інвестований капітал, а отже, й розмір зовнішніх запозичень безпосередньо залежить від торговельної політики, політики валютних курсів, цінової політики, а також від грошово-кредитної та бюджетно-податкової політики. У свою чергу, рівень зовнішньої заборгованості та умови надання зовнішнього боргу значною мірою визначають характер економічної політики в країні.

Залучення країною зовнішніх позик передбачає сплату відсотків за боргом. Водночас зростання боргу супроводжується зростанням відсоткових платежів, які необхідні для його обслуговування. Тому зовнішні позики мають покривати не лише різницю між внутрішніми заощадженнями й інвестиціями та державними доходами і видатками, а й відсотки за борговими зобов'язаннями. Обсяг залучення зовнішніх позик визначається, по-перше, тим, скільки іноземного капіталу країна може ефективно поглинути, так щоб прибуток від інвестицій перевищував вартість залучення капіталу; по-друге, тим, який обсяг боргу вона може обслуговувати без ризику виникнення проблем із зовнішніми платежами. Темпи зростання боргу залежать як від частки зовнішніх запозичень у загальному обсязі наявного боргу (це можна виразити співвідношенням між дефіцитом балансу по товарах та послугах і накопиченим боргом), так і процентної ставки (підвищення відсоткової ставки потребує збільшення зовнішніх позик) [6].

Аналіз останніх даних свідчить про те, що зовнішній борг України постійно зростає. Це зумовлено наступними причинами: дефіцитом державного бюджету та платіжного балансу, високою залежністю від імпорту енергоресурсів, неефективним використанням залучених кредитів та відсутністю належного контролю за цим процесом, несприятливим інвестиційним кліматом. Обсяг запозичень за загальним фондом державного бюджету в 2012 р. становив 102,9 млрд. грн., у тому числі за рахунок внутрішніх запозичень – 64,2 млрд. грн.

(62,4%), за рахунок зовнішніх запозичень – 38,7 млрд. грн. (37,6%). Середньозважена ставка за облігаціями внутрішньої державної позики у 2012 р. становила 11,33% (у 2011 р. – 8,91%, у 2010 р. – 12,7%, у 2009 р. – 20,2%). У 2012 р. розміщено облігації зовнішньої державної позики з терміном обігу два роки за ставкою 7,95%, терміном п'ять років – за ставкою 9,25% та терміном десять років – за ставкою 7,8%. Загальний обсяг фінансових ресурсів, залучених за допомогою зазначених інструментів, становив 4,85 млрд. дол. США. Державний борг у 2012 р. становив 399,1 млрд. грн. Загальний обсяг державних запозичень у 2013 р. становив 135,5 млрд. грн., з яких 92,9 млрд. грн. (68,6%) – внутрішні запозичення, 42,7 млрд. грн. (31,4%) – зовнішні запозичення [8]. Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2013 рік», обсяг державного боргу в національній валюті становив 483 млрд. грн.

Основним фактором посилення боргового навантаження на державний бюджет у найближчій та середньостроковій перспективі є необхідність погашення зовнішніх боргів, серед яких найбільший обсяг має позика Міжнародного валютного фонду. Протягом 2013 р. пікове навантаження на державний бюджет було у травні, червні, серпні та листопаді за рахунок погашення позики Міжнародного валютного фонду та облігацій зовнішньої державної позики 2003 р. Протягом останніх півтора року обсяги державного боргу зросли з 473 млрд. грн. до 552 млрд., в основному зростання було забезпечено суттєвим збільшенням внутрішніх запозичень, які за період 2012-2013 рр. зросли зі 173 млрд. грн. до 261 млрд. грн. [1].

Збільшення боргів характерно також і для переважної більшості країн світу. Причиною цього явища є дефіцит бюджету, витрати на підтримку національної валюти, фінансування соціальних та інфраструктурних програм, які не співмірні з державними бюджетами країн, що їх реалізують. Обсяги українських запозичень становлять 135 млрд. дол., і це 39 місце у світі (рис. 1) [2]. Фахівці визначають рівні боргу відносно ВВП, які є безпечними для країни та не загрожують їй дефолтом, для України він складає близько 35% від ВВП. Відповідно до законодавства, за Бюджетним кодексом України, величина основної суми боргу не має перевищувати 60% фактичного річного ВВП. Безпечний рівень боргу – це такий рівень, при якому держава може своєчасно і в повному обсязі виконувати свої боргові зо-

бов'язання без їх реструктуризації, чи оголошення дефолту, а також здійснювати державні запозичення за прийнятними відсотковими ставками. Міжнародний Валютний Фонд спрогнозував показники обсягів державного боргу країн світу до 2016 р. В США та Росії до

2016 р. в порівнянні з 2011 р. він зростатиме до 115,4% та 19,4% ВВП відповідно. Державний борг України відносно ВВП не зазнає суттєвих змін, хоча внутрішня його частина постійно збільшується, а до 2016 р. МВФ прогнозує його скорочення до 24%.

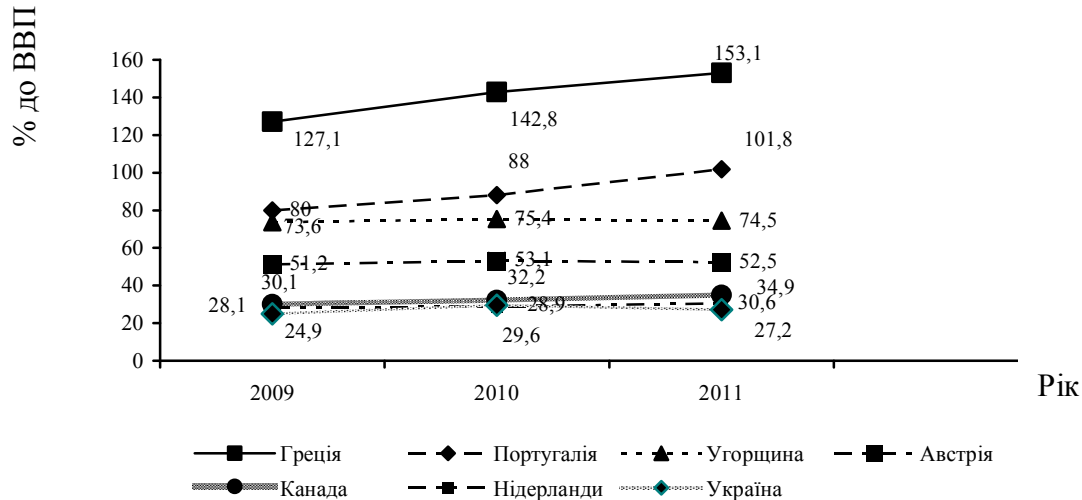

Рис. 1. Порівняльна оцінка стану державного боргу України та окремих країн (% до ВВП) [4]

Найбільший обсяг боргу відносно ВВП в нашій країні був зафіксований у 1999 р. – 48,2%, найменший у 2007 р. – 9,9% (рис. 2) [10]. Основною причиною зростання запозичень в нашій країні є неспроможність фінансування соціальних програм та постійний дефіцит платіжного балансу країни, а в розвинених країнах світу основна маса запозичень спрямовується на реалізацію масштабних національних проектів, розвитку інфраструктури та перспективних галузей економіки. Найкращим з існуючих методів скорочення державного боргу є зростання обсягів експорту товарів та послуг, які сприяють надходженню грошової ма-

си в країну, як результат – збільшення надходжень до бюджету. Проте, в порівнянні з 2012 р. за даними Держкомстату в Україні зафіксовано скорочення експорту товарів на рівні 9,1%, тому така перспектива для нашої країни є малоюмовірною. Разом з тим, якщо державний борг зростає в умовах припинення зростання ВВП або його падіння, то наслідки для країни-боржника можуть бути більш негативними. Накопичення боргів з року в рік в кінцевому результаті може привести країну до боргової кабали, втрати економічної незалежності у світовому співтоваристві [4].

Рис. 2. Динаміка державного боргу України відносно ВВП за 1998-2014

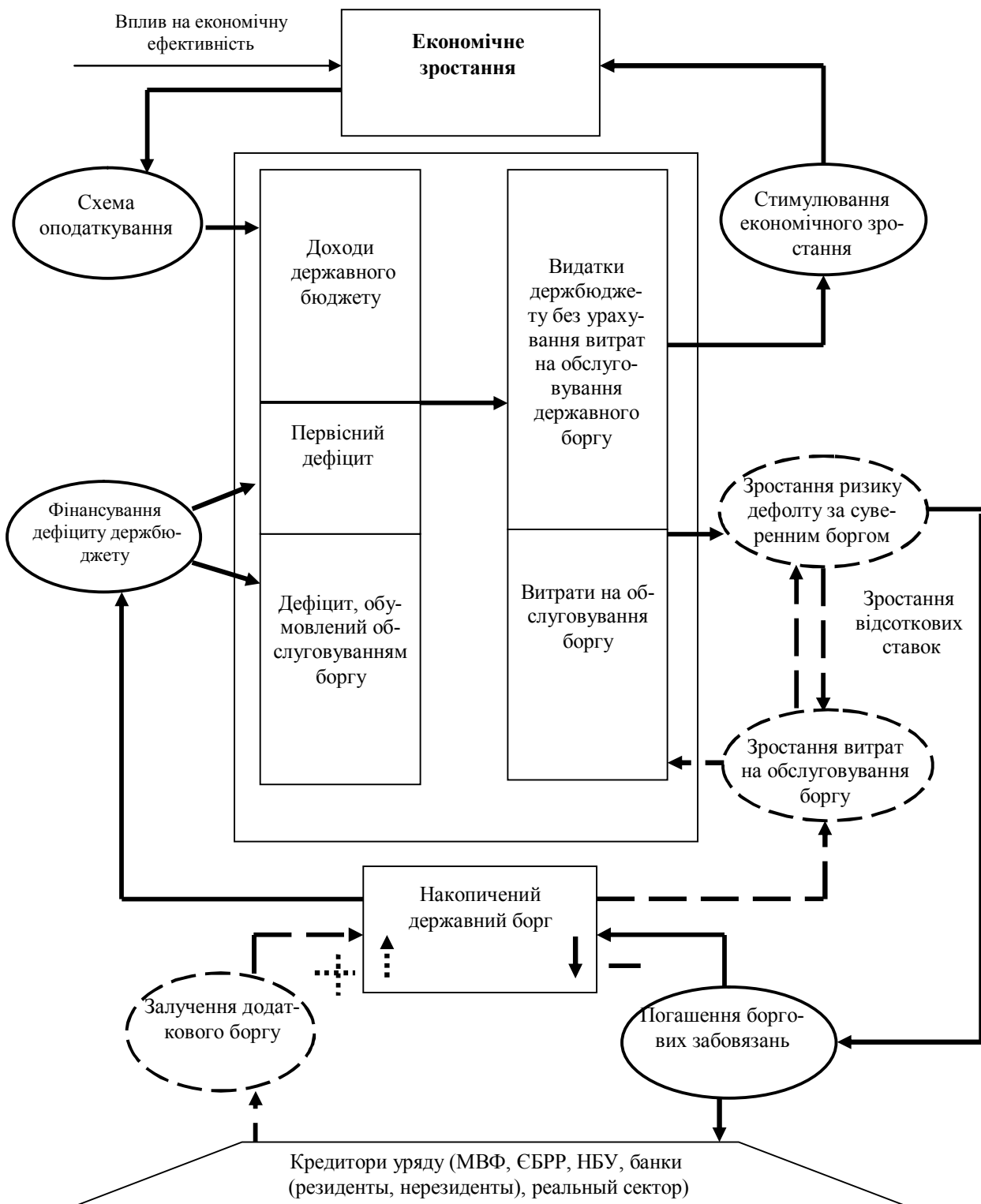

Рис. 3. Кругообіг фінансових потоків в економіці, пов'язаних з накопиченням та виплатою державного боргу [9]

Ми згодні з думкою Т. Вахненка, що можливими шляхами виходу із боргової кризи України має бути [3]:

- припинення обслуговування держав-

них облігацій, що перебувають у власності НБУ, та ліквідація ринку ОВДП;

- часткове переспрямування грошової емісії на погашення боргових зобов'язань Уря-

ду (в розмірі 1,5% до ВВП);

– досягнення первинного профіциту бюджету повинно складати 3,5-2,4% до ВВП;

– скорочення імпорту споживчих товарів через посилення тарифного регулювання;

– здійснення валютного регулювання та залучення механізмів зупинення втечі капіталів за кордон;

– укладення угод з кредиторами щодо реструктуризації заборгованості на умовах зниження боргового навантаження та застосування інструментів активного управління державним боргом.

Для ефективного управління державним боргом потрібно дотримуватись наступних принципів [11]:

- безумовність – забезпечення режиму безумовного виконання державою всіх зобов'язань перед інвесторами і кредиторами, які держава, як позичальник, прийняла на себе при укладанні договорів позики;

- зниження ризиків – розміщення і погашення позик таким чином, щоб максимально знизити вплив коливань кон'юнктури світового ринку капіталів і спекулятивних тенденцій ринку цінних паперів на ринок державних зобов'язань;

- оптимальність структури – підтримання оптимальної структури боргових зобов'язань за термінами обігу і погашення;

- зберігання фінансової незалежності – підтримка оптимальної структури боргових зобов'язань держави між інвесторами-резидентами і інвесторами-нерезидентами;

- прозорість – дотримання відкритості при випуску позик, забезпечення доступу міжнародних рейтингових агентств до достовірної інформації про економічний стан у державі для підтримки високої кредитної репутації і рейтингу держави-позичальника.

У процесі управління державним боргом необхідно враховувати економічну ситуацію в країні, рівень інфляції, ділову активність суб'єктів підприємницької діяльності, ступінь ризику країни щодо неповернення боргу. Проблема сьогодні не у масштабах зовнішнього боргу, а в напрямках його використання. Не дивлячись на суворі вимоги МВФ, необхідно шукати найбільш ефективні напрями використання зовнішніх запозичень, які разом з економічними реформами дали б значне зростання ВВП та експортно-орієнтованої його складової. При управлінні внутрішнім боргом головна увага має звертатися на визначенні потенційних можливостей розміщення нових борго-

вих зобов'язань серед інвесторів та на формуванні резервів фінансових ресурсів у державі для своєчасного і повного обслуговування боргових зобов'язань.

Література

1. Бондарук Т. Механізм управління та обслуговування державного боргу / Т. Бондарук // Фінанси України. – № 4. – 2007. – С. 14-18.

2. Бондарук Т. Зарубіжний досвід використання механізму управління і обслуговування державного зовнішнього боргу та можливості його застосування / Т. Бондарук // Збірник наукових праць. Вип. 34. – К., 2006. – С. 187-193.

3. Вахненко Т. Державний борг України: поточний стан і ризику / Т. Вахненко // Економіка України. – 2008. – №7. – С. 37-46.

4. Державний комітет статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

5. Каменська В.П. Напрямки оптимізації системи управління державним боргом / В.П. Каменська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua.

6. Макар О.П. Вдосконалення системи управління державним боргом як передумови економічного зростання / О.П. Макар [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua.

7. Мозковий О.М. Міжнародні фінанси / О.М. Мозковий, Т.С. Оболенська, Т.В. Мусієць. – К.: КНЕУ, 2005. – 557с.

8. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.minfin.gov.ua.

9. Унковская Т.Е. Возможно ли экономическое чудо в Украине? / Т.Е. Унковская, Н.И. Демчук // Экономика Украины. – 2013. – № 12. – С.4-21.

10. Ярошевич Н.Б. Управление державним боргом: зарубіжний досвід та українські реалії / Н.Б. Ярошевич, А.В. Мазур // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. Вип. 17.8. – 2007. – С. 266-271.

11. Ярошевич Н.Б. Ретроспектива та перспектива управління державним боргом України / Н.Б. Ярошевич // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету. – 2009. – Вип. 19.7. – С. 192-197.

References

1. Bondaruk T. Mechanizm upravlinnya ta obslugovuvannya derzhavnogo borgu [The mechanism of management and maintenance of national debt]. *Finansy Ukrainy – Finance Ukraine*, 2007, No 4, pp. 14-18 [in Ukraine].

2. Bondaruk T. Zarubizhnyi dosvid vykorystannya mehanizmu upravlinnya i obslugovuvannya derzhavnogo zovnishnyego borgu ta mozhlyvosti iogo zastosuvannya [Foreign experience using the mechanism of management and maintenance of national debt and the possibility of its application]. Zbirnyk naukovykh prats. – Collected Works, Kiev, 2006, No 34, pp. 187-193 [in Ukraine].

3. Vachnenko T. Derhavnyi borg Ukrainy: potochnyi stan i ryzyky [Public debt of Ukraine: current status and risks]. Ekonomika Ukraine – Economy of Ukraine, 2008, No 7, pp. 37-46 [in Ukraine].

4. Derezhavnyi komitet statystyky [State Statistics Committee], available at: www.ukrstat.gov.ua [in Ukraine].

5. Kamenska V. Napryamky optymizazhii systemy upravlinnya derzhavnym borgom [Directions optimization of public debt management], available at: www.nbu.gov.ua [in Ukraine].

6. Makar O. Vdoskonalennya systemy upravlinnya derzhavnym borgom yak umovy ekonomichnogo zrostannya [Improvement of public debt management as a prerequisite for economic growth], available at: www.nbu.gov.ua [in Ukraine].

7. Mozkovyiy O. Mizhnarodni finansy: navchalnyi posibnyk [International finance: teach. Guidances]. Kyiv, Kyiv National Economic

University, 2005, 557p. [in Ukraine].

8. Ofistyniy sayt Ministerstva finansiv Ukrainy [The official website of the Ministry of Finance of Ukraine], available at: www.minfin.gov.ua [in Ukraine].

9. Unkovskaya T. Vozmozhno li ekonomicheskoe chudo v Ukraine [Perhaps ly economic miracle in Ukraine?]. Ekonomika Ukraine – Economy of Ukraine, 2013, No 12, pp. 4-21 [in Ukraine].

10. Yaroshevich N. Upravlinnya derzhavnym borgom: zarubizhnyi dosvid ta ukraïnski realii [Public debt management: international experience and Ukrainian realities]. Naukovyi visnyk Natsionalnogo lisotekhnichnogo universytetu Ukrainy – Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine, 2007, No 17.8, pp. 266-271 [in Ukraine].

11. Yaroshevich N. Retrospektiva ta perspektiva upravlinnya derzhavnym borgom Ukrainy [Retroperspektyva and public debt management perspective Ukraine]. Naukovyi visnyk Natsionalnogo lisotekhnichnogo universytetu Ukrainy – Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine, 2009, No 19.7, pp. 192-197 [in Ukraine].

Статья поступила в редакцию 1.04.2014

О.П. СОЛОВЦОВА, к.е.н.

*ДВНЗ «Донецкий национальный технический университет»,
м. Донецьк, Україна
lsol@ukr.net*

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ МІСТ: ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ

Здійснено аналіз досвіду стратегічного планування соціально-економічного розвитку міст Канади, Сполучених Штатів Америки та Великобританії. Розглянуті вимоги до стратегічних планів, які висуваються у розвинених країнах. Проаналізована діяльність спеціальних структур, які відповідають за формування планових документів на рівні міст. Виявлені тенденції, що прослідковуються в стратегічних планах міст Європи та Америки. Особливу увагу приділено практиці стратегічного планування в містах, які зітхнулися із проблемою закриття містоформуєчих промислових підприємств.

Ключові слова: стратегічне планування, соціально-економічний розвиток, місто, місцеве самоврядування, закордонний досвід

Е.П. Соловцова

Стратегическое планирование развития городов: опыт стран Европы и Америки

Осуществлен анализ опыта стратегического планирования социально-экономического развития городов Канады, Соединенных Штатов Америки и Великобритании. Рассмотрены требования к стратегическим планам, которые выдвигаются в развитых странах. Проанализирована деятельность специальных структур, которые отвечают за формирование плановых документов на уровне городов. Выявлены тенденции, прослеживающиеся в стратегических

© О.П. Соловцова, 2014

<http://www.elibrary.ru/issues.asp?id=37579>

<http://www.instud.net>, <http://www.nbu.gov.ua/>